

Prikaz međunarodnog okruglog stola „Kriminalitet na štetu umjetnina“

Centar za policijska istraživanja Visoke policijske škole i Policijska akademija, u suradnji s Fakultetom za varnostne vede, Univerza v Mariboru; a pod pokroviteljstvom Ministarstva unutarnjih poslova i Ministarstva kulture organizirali su 11. studenoga 2019. godine, u Muzeju Mimara međunarodni okrugli stol na temu „Kriminalitet na štetu umjetnina“. Izlagači Okruglog stola bili su izv. prof. dr. sc. Denis Vokić sa Sveučilišta u Dubrovniku, Odjel za umjetnosti i restauraciju, prof. dr. sc. Bojan Dobovšek s Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, doc. dr. sc. Antonija Mlikota sa Sveučilišta u Zadru, Odjel za povijest umjetnosti, te Mario Kovač, načelnik Policijskog nacionalnog ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (PNUSKOK). U panel-diskusiji sudjelovali su akademski slikar Dimitrije Popović, pomoćnik ministrice kulture Davor Trupković, načelnik PNUSKOK-a Mario Kovač, načelnica Centra za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ (CFIIV) Andrea Ledić, voditeljica Muzeja policije Helena Biočić, autorica i voditeljica projekta Ukradena baština i viša kustosica Muzeja grada Iloka Andrea Rimpf. Okruglom stolu nazočilo je sedamdesetak policijskih službenika iz raznih ustrojstvenih jedinica MUP-a, studenti Stručnog studija Kriminalistike, djelatnici Ministarstva kulture, predstavnici muzeja i galerija, znanstvenici i stručnjaci iz područja umjetnosti te predstavnici medija. Tijekom zanimljivih izlaganja i kvalitetne rasprave pokušalo se doći do zajedničkih rješenja problema u ovoj specifičnoj vrsti kriminaliteta s kojima se susreću i umjetnici i stručnjaci iz svijeta umjetnosti, ali i policijski službenici.

Ravnateljica Muzeja Mimara mr. sc. Lada Ratković-Bukovčan istaknula je da je kriminalitet na štetu umjetnina sve prisutniji i zahtijeva suradnju stručnih službi, umjetnika i stručnjaka; te da je zaštita kulturne baštine koja nam je dana na brigu - zadatak svih nas tj. cijeloga društva. Dekan Visoke policijske škole dr. sc. Krunoslav Borovec izrazio je zadovoljstvo odazivom renomiranih aktivnih sudionika predmetnoga Okruglog stola, te zahvalio medijima na interesu. Također je naveo kako se ideja za spomenuti Okrugli stol razvila kada je izložba Muzeja policije „Ljepota lažnog sjaja“ gostovala u Ljubljani, na Fakultetu za varnostne vede kojom prilikom se razgovaralo kako potaknuti akademsku zajednicu da razgovara o kriminalitetu na štetu umjetnina. Dekan Fakulteta za varnostne vede izv. prof. dr. Andrej Sotler navodi kako je izložba Muzeja policije „Ljepota lažnog sjaja“ u Ljubljani doživjela nevjerojatnu medijsku pozornost i interes javnosti te je čestitao Muzeju policije na nagradi koju mu je dodijelila Hrvatska udruga menadžera sigurnosti u kategoriji sigurnosti, a za uspješnu izložbu. Načelnik Policijske akademije Dubravko Novak istaknuo je kako je prepoznati krivotvorinu od originala iznimno zahtjevno, stoga vjeruje kako će ovaj skup dati

snažan doprinos raspravi javnosti o ponekad zanemarenoj temi kriminaliteta na štetu umjetnina. Pomoćnik ministrice kulture Davor Trupković naglasio je kako je ovaj Okrugli stol iznimno važan za dobar početak i nastavak suradnje međudržavnih institucija koja je potrebna za suzbijanje ove vrste kriminaliteta. Nažalost, naglasio je da postoji samo uski krug stručnjaka koji mogu razlikovati krivotvorine od originala. Budući da postoji veliki dio umjetnina koje se nalaze u privatnim zbirnama, riznicama, samostanima, sakralnim objektima i drugdje, Ministarstvo kulture nastoji popisati sve te umjetnine i omogućiti njihovo sigurno čuvanje. Tijekom Domovinskoga rata otuđen je velik dio umjetnina iz muzeja, crkava, samostana, ali putem međunarodne suradnje velik dio njih vraćen je u Republiku Hrvatsku. Pomoćnik Davor Trupković navodi kako još uvijek nije riješen problem nestalih umjetnina iz Drugoga svjetskog rata kada je također veliki dio umjetnina nestao i nikada nisu pronađene.

U uvodnome izlaganju izv. prof. dr. sc. Denis Vokić sa Sveučilišta u Dubrovniku, s Odjela za umjetnosti i restauraciju, objasnio je razliku između uporabe pojma replike i kopije koje su legalne - te krivotvorine koja označava kopiju prodanu kao original s ciljem obmane i prijevara. Kod krivotvorine je bitna namjera koju je teško utvrditi sa stajališta restauratora. Nadalje, istaknuo je kako je teško otkriti krivotvorinu od recentnog umjetnika dok se ona relativno lako otkriva kada se radi o povijesnom umjetniku. Pojasnio je metodu *connoisseurskog* kritičkog prosuđivanja gdje se uspoređuje slikarski rukopis, stil, sadržaj, simbolika i smisao te tehničke metode komparacije koje se dijele na analitičke i strukturne. Naglasio je kako se krivotvorine koje se susreću na tržištu umjetnina mogu podijeliti u skupinu iznova izrađene patvorine recentnog ili povijesnog umjetnika te skupinu dorađenih starih slika.

Prilikom analiziranja slike moguće je primijeniti multispektralno i hiperspektralno snimanje. Multispektralno snimanje sastoji se od 10 snopova valnih duljina unutar NUV, VIR i NIS; dok se hiperspektralno snimanje sastoji od stotine vrlo uskih snopova valnih duljina unutar NUV, VIR i NIS zbog čega se najčešće primjenjuje prilikom analize slika. Ove vrste snimanja omogućuju otkrivanje sadržaja na slici koji nisu vidljivi golim okom (izbljedjeli tragovi, preinake, brisanje, otisci prstiju, itd...).

Prof. dr. sc. Bojan Dobovšek s Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru naveo je kako se u posljednje vrijeme umjetnine sve više upotrebljavaju za korupciju. Tržište je umjetnina treće tržište po visini novčanih sredstava koja se tamo okreću. Umjetnine se rabe za transport droge, pranje novca ali i kao garancija. Cijene umjetnina osjetno rastu, a time raste i cijena popratnih stvari vezanih za umjetnine - kao što je osiguranje, zaštita, itd... Kriminalitet se može podijeliti na klasični kriminal (kriminalitet nižeg nivoa), ekonomski/financijski kriminal (kriminalitet srednjeg nivoa) i elitni (*power*) kriminal kojemu obično pripada kriminalitet na štetu umjetnina. Ovu vrstu kriminaliteta teško je otkriti samo putem međuresorne suradnje - stoga je potrebno uključiti i medije tj. istraživačko novinarstvo koje nerijetko prvo i otkrije kriminal. Prevencija ove vrste kriminaliteta mora se bazirati na edukaciji javnosti. Također, potrebna je bolja edukacija policijskih službenika o umjetninama - kako bi bili upućeniji u problem pri njihovu pronalaženju.

Doc. dr. sc. Antonija Mlikota sa Sveučilišta u Zadru; s Odjela za povijest umjetnosti, nazvala je ovaj Okrugli stol povijesnim događajem koji je „otvorio oči“ dionicima vezanim uz svijet umjetnina. Za rješavanje problema kriminaliteta na štetu umjetnina važna je edukacija i obrazovanje svih sudionika. U rješavanju ove problematike potrebna je interdisciplinarnost te je neophodno ustrojiti jedno tijelo koje će ujediniti sve relevantne institucije i stručnjake. Nerijetko se događa da policija odradi svoj dio posla i tu se zastane s aktivnostima - tj. nema

daljnjeg postupanja bilo od strane pravosuđa ili pak neke druge relevantne institucije. Razlog tome jest to što zakonski nemamo dobro uređeno tržište umjetnina. Umjetnine se prodaju i certificiraju samo na riječ tj. nema valjanog certifikata autentičnosti i porijekla za pojedine umjetnine. Također ne postoji ni registar osoba koje bi mogle izdati certifikat autentičnosti i porijekla za pojedinu umjetninu. Potrebno je donijeti propis koji će urediti tržište umjetnina kao što su to učinile druge države. Organiziranje javnih skupova i rasprava na ovu tematiku može dovesti do rješavanja određenih problema. Drugi jednako važan korak u rješavanju ovoga problema jest edukacija studenata.

Načelnik PNUKOK-a Mario Kovač iznio je podatak kako je od 50.000 kaznenih djela zabilježenih tijekom 2018. godine (isključivši ona počinjenja u prometu), njih 60-ak bilo počinjeno na štetu umjetnina. Po vrsti kaznenog djela najčešće su to krađe, teške krađe, oštećenje i uništenje tuđe stvari i nedopušten izvoz spomenika kulture; krijumčarenja, krivotvorenja i sl. Zakonodavni okvir štiti umjetnine u glavama XXIII. (kaznena djela protiv imovine: krađa, teška krađa, prijevara) i XXX. (kaznena djela protiv javnog reda: oštećenje i nedozvoljeni izvoz kulturnog dobra i nedozvoljeno obavljanje istraživačkih radova i prisvajanje kulturnog dobra). Zakonodavac je za navedena kaznena djela propisao kazne zatvora do pet odnosno osam godina.

Kada su u pitanju umjetnine, predmet su kaznenog djela u oko 80 % slučajeva umjetničke slike; zatim slijede predmeti iz sakralnih objekata (kaleži, raspela, ikone, kipovi, oltarski ornament), skulpture, stare knjige, arhivski dokumenti, staro oružje, stari novac, stari nakit, antikvitetni predmeti, arheološki predmeti i sl. Prema objektu napada umjetnine se najčešće otuđuju iz obiteljskih kuća i stanova, zatim sakralnih objekata, rjeđe iz muzeja, galerija i restauratorskih radionica, knjižnica, arhiva i izložbenih prostora, arheoloških i hidro-arheoloških lokaliteta. Prema načinu počinjenja kaznenog djela najčešće se radi o prigodnim krađama, zatim slijede naručene (ciljane) krađe, potkradanje fundusa u muzejima i galerijama, krijumčarenje umjetnina, krivotvorenje i nezakonito umnažanje umjetnina.

Problemi s kojima se policija susreće u svojem radu prije svega odnose se na veliki vremenski odmak između počinjenja kaznenog djela i prijave od strane oštećenog; te neregistriran ili slabo dokumentiran inventar. Također javljaju se i problemi vezano uz znatne tamne brojke (neprijavljenih kaznenih djela), nedovoljno uređeno tržište umjetnina i postojanje tzv. crnog tržišta umjetninama. Mjere koje poduzima policija obuhvaćaju suradnju s Ministarstvom kulture i ostalim institucijama, međunarodnu policijsku suradnju, kao i evidenciju ukradenih umjetnina i javni registar objava.

Dekan Visoke policijske škole Krunoslav Borovec, kao moderator, otvorio je panel-diskusiju pitanjem akademskom slikaru Dimitriju Popoviću kako se on kao autor osjeća kada sazna da je neko njegovo djelo krivotvoreno. Dimitrije Popović osvrnuo se na događaj iz 1990. godine, kada su iz Cetinejske galerije otuđene tri njegove slike koje su zahvaljujući MUP-u RH kasnije pronađene. Radilo se o naručenoj krađi. „Svaki autor želi da njegov rad bude predan drugima i da s njim komuniciraju i na taj način ostvare svoje afinitete prema umjetnosti. I na izložbi koja je postavljena u povodu ovog Okruglog stola nalazi se jedan moj falsificirani rad. Nije problem ako je nečije djelo precrtano, već je problem što je autor potpisao slikara djela kojeg je precrtao, a ne sebe - te bi u tom slučaju to bio njegov rad. Problem je spriječiti takve slučajeve“, istaknuo je Dimitrije Popović. Kao primjer naveo je slučaj iz vlastita iskustva, kada je jednom prilikom gledao aukciju na televizijskom programu i vidio svoj rad za koji je znao da je krivotvoren budući da je znao gdje se nalazi original. Tom prilikom nazvao je

dotičnu TV kuću kako bi ih upozorio da se radi o krivotvorini, međutim odgovorili su mu da sa spornim prilogom nemaju veze - budući da se radi o terminu kupljenom od strane klijenta - te da može tužiti klijenta. „Iz navedenog primjera“, kaže Dimitrije Popović, „vidljivo je da je moć novca i moć onih koji tu moć ostvare tolika da im se ustvari ne može ništa“.

Glede vrijednosti nekog umjetničkog djela, Dimitrije Popović je spomenuo kako je pisao o valorizaciji umjetničkog djela; te se postavlja pitanje može li se odrediti koliko vrijedi pojedino umjetničko djelo. U Francuskoj kažu da je najbolji slikar - mrtav slikar. Prema mišljenju Dimitrija Popovića roba nema cijenu nego vrijeme. Kada dođe vrijeme određenog autora, cijene njegovih djela vrtoglavo rastu. Takav je primjer i slikar Lucian Freud kojem je jedan muzej u Francuskoj odbio održati izložbu u vrijeme kada je bio nepoznati slikar, da bi ju održao deset godina kasnije kada je Freud postao poznat. Za usporedbu je naveo da jedna Freudova slika vrijedi kao cijeli proračun toga muzeja. Dimitrije Popović je mišljenja da postoji krug ljudi koji određuje i diktira kako će određene umjetnine biti valorizirane.

Nadalje, Dimitrije Popović je istaknuo još jedan problem a to je korištenje djela autora bez njegova odobrenja (npr. časopisi, TV kuće i sl.). Kao dobro rješenje spomenuo je primjer Francuske gdje - ukoliko netko želi napraviti reportažu o izložbi - prvo mora zatražiti odobrenje od galerije koja potom traži odobrenje od autora, naravno uz novčanu naknadu galeriji i autoru.

Drugo pitanje moderatora upućeno je pomoćniku ministrice kulture Davoru Trupkoviću, a odnosilo se na postojanje problema integriteta u ovome području, a koji doprinosi tome da ovakav kriminalitet cvate. Davor Trupković osvrnuo se na primjer zapadne Europe gdje se mogu vidjeti dvorci i palače u jako dobrome stanju, a razlog tome je stanje uma naroda kojem je stalo da se kulturna baština očuva. Ključ problema kod nas leži u odgoju i obrazovanju naroda - posebice mladih! Generalno govoreći, kod nas postoji društveni problem koji se očituje u tome da pokažemo što posjedujemo jer je to dokaz prestiža. Možemo reći da je naše društvo „zapelo u vremenu“ jer prihvaća samo poznate autore zbog čega odlični mladi umjetnici ne mogu dobiti svoju priliku zbog čega katkad posežu za krivotvorenjem djela renomiranih umjetnika. Davor Trupković je naglasio kako je potrebna promjena paradigme ponašanja društva, i to kontinuiranim obrazovanjem, a što u konačnici za posljedicu može imati i manje krivotvorina. Primjerice, u mnogim razvijenim zemljama povijesne zgrade (vile, dvorci, palače itd...) samo su izvana u originalnome stanju - dok je u njihovu unutrašnjost ušla suvremenost.

„Zbog osobne potrebe za osiguranjem egzistencije, mladi umjetnici kojiput posežu za krivotvorenjem - ali ih i mi kao društvo 'tjeramo' u ovu sferu zastranjenja; ne dajući im priliku da se sami dokažu svojim djelima“, zaključio je dekan Krunoslav Borovec. Nadalje, Krunoslav Borovec naveo je kako je stekao dojam da smo kao društvo dosta tolerantni prema ovoj vrsti kriminaliteta.

Ljudi znaju koliko stoji automobil marke Mercedes ili BMW, ali ne znaju kolika je vrijednost jednog Račića ili Kulmera i zato izostaje empatija kada se sazna da netko posjeduje ta djela, objasnio je Davor Trupković.

Kada su u pitanju krađe - Muzej u Iloku najviše je pretrpio od svih muzeja u Hrvatskoj - konstatirao je moderator Krunoslav Borovec te pozvao višu kustosicu Muzeja u Iloku da kaže nešto više o tome. Iz Muzeja prije Domovinskog rata ukradena su tri djela, među kojima je bilo i djelo Augustea Renoira „Cvijecé u vazi“ (otušeno 1988. godine iz dvorca Odescalchi) navodi Andrea Rimpf. S obzirom na to da je danas objavljen Renoirov cjeloviti opus, navedeni rad ostaje nepoznato odnosno neobrađeno djelo te zbog toga njegova cijena na nezakonitom

tržištu umjetnina može biti i višestruko veća. Do svibnja 1997. godine iz Muzeja su selektivno vađena djela Iločke kolonije i to njih 70. U svibnju 1997. godine iz dvorca Odescalchi otuđeno je 27 umjetničkih djela te se pretpostavlja da se radilo o naručenoj krađi. Ove godine jedno je djelo pronađeno jer je bilo ponuđeno na internetskome oglasniku.

Osim nestalih umjetničkih djela, Muzej se svakodnevno suočava s krađama artefakata s arheoloških nalazišta. Andrea Rimpf ističe kako pouzdano zna da se udvostručio broj metal-detektora. Nerijetko se čuju priče kako je seljak prilikom oranja našao novčić i potom sagradio cijelu kuću. U jednome mjestu u Srbiji na granici s Hrvatskom, u privatnoj kući vidjela je nekoliko sanduka s artefaktima, a vlasnik joj je rekao da su s hrvatske strane najbolji nalazi.

Na pitanje ima li podrške institucija, Andrea Rimpf odgovorila je pričom iz vlastita iskustva u kojoj je jedna osoba na zadnjem sjedištu vozila prevozila umjetninu iz Mađarske u Hrvatsku kojom prilikom carinici nisu tražili papire za navedenu umjetninu već su bili zadovoljni odgovorom osobe da je umjetninu kupio na buvljaku i pustili ga da prođe granicu.

Sljedeća pitanja moderatora upućena su načelniku PNUKOK-a Mariju Kovaču, a odnosila su se na ustrojavanje jedinstvene nacionalne baze ukradenih i nestalih umjetnina i njezin doprinos u sređivanju stanja u ovome području; te na upit kakva su razmišljanja u pogledu iskorištavanja mogućnosti koju daje Europol za ustrojavanje jedne takve baze podataka. Mario Kovač je istaknuo kako takva ideja postoji i zasigurno bi doprinijela uspješnom traganju za umjetninama, međutim za rješavanje ovog problema treba ponajprije staviti naglasak na edukaciju i prevenciju. Potrebno je kod stručne javnosti izgraditi svijest da nezakonite aktivnosti treba prijaviti policiji - jer je policiji u ovome području, više negoli u drugim područjima, nužno potrebna pomoć javnosti odnosno dotok informacija. Na pitanje o mogućnostima policije da kontrolira crno tržište Mario Kovač je odgovorio da ćemo vidjeti što budućnost donosi budući da je Služba kibernetičke sigurnosti tek u povojima.

Pitanje upućeno načelnici CFIIV Andrei Ledić odnosilo se na kapacitete CFIIV za vještačenje umjetnina. U posljednjih dvadesetak godina rijetko su se vještačile umjetničke slike. Osnovni je zadatak CFIIV-a pretvaranje materijalnog traga u materijalni dokaz. Glede kemijsko-fizikalne analize CFIIV posjeduje metode i opremu koja se rabi svugdje u svijetu, te raspolaže opremom koja može pomoći ostalim dionicima. CFIIV posjeduje sve vrste instrumenata koji se bave spektroskopijom. Kod vještačenja koje provodi CFIIV bitna je nedvojbenost izvora koji se vještači, odnosno - potrebno je utvrditi što je nesporni uzorak i je li on doista nespornan a da bi se potom mogao vještačiti sporni uzorak. Prilikom vještačenja umjetnina, umjetničko djelo se ne gleda kao djelo već kao dokument koji se uspoređuje s nespornim uzorkom. Umjetnička djela teško je zaštititi od krivotvorenja, međutim grafike bi se mogle zaštititi na način da se rabi papir sa zaštitnim elementima a što pak poskupljuje način njihove izrade.

Na pitanje kakva je reakcija publike na izložbu Muzeja policije „Ljepota lažnog sjaja“ i kakav je interes stručne javnosti za izložbu, voditeljica Muzeja policije Helena Biočić odgovorila je kako je u početku postojala bojazan slaboga odaziva - da bi u konačnici izložba polučila veliki interes stručne javnosti i galerista, ali i policijskih službenika. Kada prođe otvorenje izložbe obično na kraju ostane nekoliko ljudi koji traže dodatne informacije. Najčešće se radi o galeristima koji navode kako u slučaju sumnje u krivotvorinu češće kontaktiraju autore djela, negoli samu policiju.

Pomoćnik ministrice kulture Davor Trupković zaključio je panel-diskusiju zaključkom kako je u rješavanju ove problematike ključan ljudski faktor. Možda bi se arheološki lokaliteti

mogli zaštititi na sličan način kao i podvodni arheološki lokaliteti gdje su ronilački centri dobili koncesiju za vođenje grupa na razgledavanje za točno određeni lokalitet i na taj način sami ronilački centri štite određeni arheološki lokalitet.

Nakon panel-diskusije nazočnima je dana mogućnost postavljanja pitanja sudionicima Okrugloga stola. Prvo pitanje postavio je predstavnik udruge *Art registar* akademskom slikaru Dimitriju Popoviću glede kontrole samoga umjetnika nad materijalom tj. matricama koje su povjerene suradnicima s kojima umjetnik surađuje. Dimitrije Popović je odgovorio da kao umjetnik nema kontrolu nad tim materijalom te je već radi toga bio svjedok na sudu. Povjeravanje matrica suradnicima predstavlja priliku za krivotvoritelje. Sam umjetnik ne može znati je li napravljeno više matrica od onog broja koji je dogovoren s umjetnikom i to zapravo predstavlja eventualni problem.

Sljedeće pitanje upućeno je pomoćniku Davoru Trupkoviću, a odnosi se na postojanje mogućnosti za pokretanje inicijative da se napravi nacionalni sustav registracije umjetnina (slično kao za vozila i oružje) po francuskome modelu. „U Hrvatskoj postoji registar kulturnih dobara“ napominje Davor Trupković. „S povijesnim umjetnicima nema problema, međutim Ministarstvo kulture nema podatke o djelima koje su izradili živući umjetnici. Ideja je da živući umjetnici sva svoja djela prijave Ministarstvu kulture radi evidentiranja. Potrebno je imati na umu da sve što jedan umjetnik napravi nije nužno kulturno dobro (nisu svi radovi jednako dobri)“. Prof. dr. sc. Bojan Dobovšek napominje kako nisu svi umjetnici skloni varijanti da se njihova djela evidentiraju jer i oni sami prodaju na crnome tržištu te je sukladno s tim - teško pristupiti popisu svih umjetnina.

Engl.: *Review of the International Round Table “Crime at the Expense of Artwork”*

Pripremila: *Anita Mamić

* Anita Mamić, Visoka policijska škola, Policijska akademija, MUP RH, Zagreb, Republika Hrvatska.